

*Чыныбаева Н.Ж.***МЫЙЗАМ МЕНЕН КОНФЛИКТТЕ БОЛГОН БАЛДАРДЫ СОЦИАЛДЫК ИНТЕГРАЦИЯЛОО ЖАНА РЕИНТЕГРАЦИЯЛОО КӨЙГӨЙЛӨРҮ***Чыныбаева Н.Ж.***ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ И РЕИНТЕГРАЦИИ ДЕТЕЙ НАХОДЯЩИХСЯ В КОНФЛИКТЕ С ЗАКОНОМ***N.Zh. Chynubaeva***PROBLEMS OF SOCIAL INTEGRATION AND REINTEGRATION OF CHILDREN IN CONFLICT WITH LAW**

УДК: 343.121:364.5

Бул макалада азыркы күндөгү коомчулукту кооптондорган негизги көйгөйлөр, дүйнөдөгү балдардын укугун коргоону камсыздоодогу, дүйнө коомчулугу чечүүгө кызыктар болгон глобалдуу көйгөйлөр каралат. Бул нерсе жалпы коомдун өнүгүүсүнө болгон балдардын өзгөчө ордун аныктоо менен түшүндүрүлөт. Тилекке каршы дүйнөдө бир дагы мамлекет азыркы убакка чейин баланын укугунун корголушун жана сакталышында абсолюттуу түрдө үлгү боло албай келет, жада калса экономикасы өнүккөн жана абдан демократиялуу мамлекеттерде да жашы жете электердин укук бузууларынын өсүүсү катталып келет, жашоо шарты төмөн болгон үй бүлөлөрдүн болуусу, социалдык жана медициналык кызматтардын жетишсиздигинин айынан балдар өлүмүнүн катталышы, көчө балдары жана кароосуз калгандардын өсүүсү байкалат. Макалада балдардын укугун коргоонун эл аралык-укуктук институтунун пайда болуу чөйрөлөрү каралат. Жана ошондой эле сот адилеттүүлүгү түзүмү, жана мыйзам менен конфликтте болгондордун балдарга багытталган ченемдер чечилген, Балдар укугу жөнүндөгү конвенция менен жана башка эл аралык талаптардын, ченемдердин принциптерине жана негиздерине жооп берилүүсү каралат.

Негизги сөздөр: профилактика, мыйзам, социалдык реинтеграция, укуктук негиздер, сот акыйкат, ювеналдык юстиция, укук бузуулар, медиация, инсан, социалдык коргоо.

В статье рассматриваются основные вопросы по обеспечению прав ребенка в современном мире, которые относятся к глобальным проблемам и в решении которых заинтересовано все мировое сообщество. Это объясняется особой определяющей ролью детей в развитии всего общества. К глубокому сожалению, пока, ни одно государство в мире не может выступать абсолютным эталоном в обеспечении и соблюдении прав ребенка, так как даже в самых демократических и экономически развитых государствах существуют проблемы с ростом числа правонарушений несовершеннолетних, наличием семей с низким жизненным уровнем, смертностью детей из-за недостаточного медицинского и социального обслуживания, ростом числа

беспризорных и уличных детей. В статье раскрываются факторы которое обусловили возникновение института международно-правовой защиты прав ребенка. А также изучены меры, принимаемые в отношении детей, находящихся в конфликте с законом и системой правосудия, по соответствующим принципам и положениям Конвенции о правах ребенка и другим соответствующим международным стандартам и нормам.

Ключевые слова: профилактика, закон, социальная реинтеграция, правовые основы, правосудие, ювенальная юстиция, правонарушения, медиация, личность, социальная защита.

The article deals with the main issues of ensuring the rights of the child in the modern world, which are related to global problems and the entire world community is interested in solving them. This is due to the special defining role of children in the development of the whole society. Sadly, as yet, no state in the world can be the absolute standard in ensuring and respecting the rights of the child, as even in the most democratic and economically developed countries there are problems with the increasing number of juvenile delinquency, the presence of families with low living standards, with infant mortality due to inadequate health and social services, the growing numbers of homeless and street children. The article reveals the factors that led to the emergence of the Institute of international legal protection of children's rights. It also examined measures taken against children in conflict with the law and the justice system in accordance with the relevant principles and provisions of the Convention on the rights of the child and other relevant international standards and norms.

Key words: prevention, law, social reintegration, legal framework, justice, juvenile justice, offenses, mediation, personality, social protection.

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасында көптөгөн мамлекеттик органдар жана мекемелер жашоонун жана ишмердүүлүктүн тигил же бул чөйрөлөрдүндө балдардын проблемалары менен иш алып барат же алып барууга тийиш. Бирок, мындай органдардын жана мекемелердин көптүгүнө карабай, эрезеге жете

элек балдардын арасындагы укук бузуулардын деңгээли коркунучтуу өсүүдө. Демек, бүгүнкү күндөгү жагдайга карата, «көп суур ийин казбайт» деп айтсак болот. Бул жөнүндө ар кандай отчеттор жана маалыматтар далилдеп турат.

Биздин өлкөбүздө болуп өткөн жана бүгүнкү күндө болуп жаткан социалдык саясий жана социалдык-экономикалык мүнөздөгү өзгөрүүлөр канчалык зарыл болбосун, бир катар көптөгөн кыйынчылыктарды алып келет, анын арасында оор экономикалык абалдын болушу, биздин жашообуздун баардык чөйрөлөрүнө өз таасирин тийгизүүдө. Жетишсиз өнүккөн базар экономикасынын азыркы шарттарында, анын кесепети катары оор экономикалык шарттарда, балдардын проблемалары биздин республикада экинчи планда калды. Чындыгында, өсүп келе жаткан муундун проблемаларын чечүүнү мамлекет ата-энелерге гана жүктөп койду, алардын көпчүлүгү өздөрүнүн балдарына толук өнүгүү үчүн шарттардын минималдуу деңгээлин камсыз кылып бере албайт. Көптөгөн ата-энелер жумуш издеп республиканы таштап кетүүгө аргасыз, бул өз кезегинде биздин өлкөдөгү кароосуз калган балдардын санына өз таасирин тийгизбей койбойт.

Балдардын арасындагы укук бузууларды профилактикалао. Атайын мекемелерден чыккандан кийин балдардын социалдык адаптациясы Өспүрүмдөрдүн атайын мектептердеги, окуу жайлардагы же тарбия берүү колониясындагы реабилитациянын ийгиликтүү болуусунун негизги критерийи болуп ушул мекемелерден чыккандан кийин алардын социалдык адаптациясы кандай болгондугу эсептелет. Мурдагы чөйрөгө кайтып келгенден кийин, эреже катары, баардыгы эле тарбия берүү мекемелеринен алынган билимдерди, көндүмдөрдү сактап кала албайт жана натыйжалуу колдоно албайт. Эгерде кээ бирлери иштеп же окуп баштаса, кээ бирлери эмгек биржасынан жумушчу орунду күтөт, башкалары жашоонун социалдык эмес түрүнө кайрылат, калгандары кайрадан укук бузууларга барат. Эрезеге жете элек балдардын укук бузууларынын негизги себептери болуп өспүрүмдөрдүн укук бузууларын эртелеп профилактикалоонун натыйжалуу системасынын жоктугу жана тиешелүү көзөмөлсүз калган балдардын социалдык жактан корголбогондугу эсептелет. Өспүрүмдөрдүн мүмкүн болгон социалдык эмес жүрүш-турушунун алдын алуу максатында мамлекет бир катар профилактикалык чараларды өткөрүүгө тийиш.

Балдардын арасындагы укук бузууларды профилактикалао түшүнүгү Укук бузууларды профилактикалао деп укукка каршы ишаракеттерди кылууга

өбөлгө болгон себептерди жана шарттарды табуу, изилдөө жана жоюу, иш аракеттеринде коомго каршы багыт болгон категориядагы адамдардын жашоосунун жайлуу шарттарын жана жеке тарбия алуусун камсыз кылуу, жарандардын мыйзамды сыйлоосуна өбөлгө болгон факторлорду активдештирүү, укукка каршы ишаракеттердин алдын алуу боюнча укуктук, социалдык-экономикалык, уюштуруучулук, тарбия берүү, атайын жана башка чаралардын системасын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу аталат [1]. Профилактика кылмыштуу факторлорду жоюу аркылуу жүргүзүлөт. Өспүрүм социалдык шарттардын терс таасири астында укук бузууларга барышы мүмкүн, бирок кандайдыр бир себептер менен терс таасирдин ишке ашуусу кармалып калышы мүмкүн. Укукка каршы ишаракеттерге баруу алдындагы убакыт, эреже катары, анчалык маанилүү эмес укук бузууларды камтыган өзгөрүүлөр менен мүнөздөлөт. Эрезеге жете элек балдардын укук бузуулары менен күрөшүү төмөнкүлөрдөн турат:

- укукка каршы жүрүш-туруштун алдын алуу;
- укукка каршы ниетке жана иш аракеттерге бөгөт коюу;
- топтук укук бузуулардын алдын алуу;
- колониялардан, атайын тарбиялоо мекемелеринен чыккан эрезеге жете элек балдар менен профилактикалык иштер.

Профилактиканын субъекттери. Профилактикалык чаралар кызмат адамдары, ошондой эле жарандар тарабынан жүргүзүлүшү мүмкүн. Укук бузууларды профилактикалао суроолору боюнча мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдарынын, коомдук уюмдардын, мекемелердин, ишканалардын жана уюмдардын, алардын менчик формасына карабай, ишмердүүлүгүн уюштуруу жана координациялоо укук коргоо органдарынын координациялык кеңешмелерине жүктөлөт. Укук коргоо органдарынын координациялык кеңешмелери өздөрүнүн функцияларын аткарууда:

- укук бузууларды профилактикалао боюнча иштерди уюштурат;
- укук бузууларды профилактикалао боюнча укук коргоо органдарынын, эмгек жамааттарынын, коомдук уюмдардын жана жарандардын ишмердүүлүгүн координациялайт;
- кылмыштык изилдөөлөрдү даярдоону жана өткөрүүнү жүзөгө ашырат жана алардын жыйынтыктарынын негизинде;
- калкка укуктук окутууларды жана юридикалык жардамды уюштурат;
- укук бузууларды профилактикалао боюнча

колдонуудагы мыйзамдарга ылайык башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат.

Укук бузууларды профилактикалоодо негизги ролду мектеп администрациясы, анын жамааты, мектептеги достордун чөйрөсү ойнойт. Мектепке барбоонун, балдардын көзөмөлсүздүгүнүн жана укук бузуулардын негизги себептери болуп мугалимдердин жана ата-энелердин балдарды окутуу жана тарбиялоо боюнча милдеттеринин аткарылбай калышы, окууга катышуунун контролсүздүгү, эс алуунун уюштурулбагандыгы эсептелет.[2] Өспүрүмдөрдүн социалдык эмес жүрүш-турушун алдын алуу чөйрөсүндө мектептин администрациясы:

- мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана коомдук уюмдар менен окуучулардын арасындагы укук бузууларды профилактикалоо суроолору боюнча өз ара аракеттенет;

- окуучуларды укуктук окутууну жана тарбиялоону, калктын арасында юридикалык билимди үгүттөөнү камсыз кылат;

- укук бузууларга барган окуучулар жөнүндө, балдарды тарбиялоо боюнча милдеттерин аткарган жана аларга терс таасир тийгизген ата-энелер жөнүндө ички иштер органдарына билдирет;

- ички иштер органдары менен бирдикте мектепте, ички иштер органдарынын ЭБИИсинде профилактикалык каттоого алынган окуучулар, ата-энелер менен жеке профилактикалык иш чараларды жүргүзөт;

- зарыл болгон учурда өспүрүмдөргө жана жаштарга социалдык жардам берүү фондун түзөт, алардын ишмердүүлүгүнө катышат. Жүрүш-турушу бузулган балдарды жана өспүрүмдөрдү профилактикалоо татаал тапшырма болуп эсептелет, аны чечүү көпчүлүк учурда коюлган максаттарга жана аларды ишке ашыруунун тандап алынган каражаттарына байланыштуу болот.

Коомчулук да балдар кылмыштуулугунун проблемасын чечүүгө өз салымын кошуп келет. Коомчулук өздөрүнүн уставдарына ылайык профилактикалык ишмердүүлүктү өз алдынча жүргүзө алат, эрезеге жете элек балдардын укук бузууларын профилактикалоонун башка субъекттери менен өз ара аракеттенет, мамлекеттик бийлик органдарынын чечимдерин иштеп чыгууга катышат, асыроо жайларын, байырлаштыруу борборун ж.б. түзүүгө укуктуу. Укук бузууларды профилактикалоону өткөрүүдө жалпы жана жеке алдын алуу чаралары, ошондой эле эрезеге жете элек балдардын топтошкон укук бузууларын алдын алуу боюнча чаралар колдонулат [3].

Жалпы чаралар окуу процессинин тарбия берүү

таасирин жогорулатат. Мындан тышкары окуу планын так аткаруу, окууларды себепсиз калтыруунун жана окуудан качуунун алдын алуу, окуулардан кийин окуучулардын күнүмдүк алектенүүлөрүн, маданий иш чараларды өткөрүүнү камсыз кылуу зарыл. Мектептерде тарбия берүү чаралары, б.а. окутуунун тарбия берүү ролун гана эмес, окуучулар менен педагогдордун инсандык мамилелеринин гумандуулугун жогорулатуу чаралары колдонулушу керек. Өспүрүмдөрдүн жана жаштардын коомдук уюмдары тарбия берүү процессинин инструменттеринин бири болуп калууга тийиш.

Жеке чаралардын арасынан атайын психологиялык-педагогикалык жана криминологиялык чараларды бөлүүгө болот. Биринчилер төмөнкүлөрдү билдирет:

- окууга кабыл алынган контингентти изилдөө жана кылмыш тобокелчилиги жогору адамдарды табуу, алардын мектеп ичиндеги жана анын сыртындагы достук байланыштарын табуу;

- жайсыз үй бүлөдөн чыккан өспүрүмдөрдүн топтошкон укук бузууларын эртеп профилактикалоо чараларынын кеңири диапазонун колдонуу;

- алардын мектеп, окуу жай ичиндеги жана алардан сырткары жүрүш-турушуна системалуу контроль жүргүзүүнү камсыз кылуу.

Профилактикалык чаралардын экинчи тобуна төмөнкүлөр кирет:

- социалдык эмес, кылмыштуу жана кылмыш топторун табуу, алардын мектептеги жана андан сырткары байланыштарын белгилөө;

- анык жана потенциалдуу лидерлерди табуу жана мындай топтордо алардын лидерлик ишмердүүлүгүнө бөгөт коюу боюнча чараларды иштеп чыгуу;

- өспүрүмдөрдүн социалдык эмес жана кылмыштуу топтору менен иштөөнүн тактикасын иштеп чыгуу.

Балдардын иштери боюнча комиссия тарабынан эрте жана шашылыш (тез) профилактикалык чаралар колдонулат. Эрте профилактикалык чаралар укук бузууга чейин алыс убакта, өспүрүм укук бузууга даярданып, бирок кандайдыр бир себептердин айынан аны кыла албай калган этапта колдонулат. Шашылыш профилактика укук бузуунун алдында тез арада колдонулуучу чараларды камтыйт, аларды колдонбогон учурда өспүрүм укук бузууларга барышы мүмкүн. Ошондой эле кайталап укук бузуулардын алдын алуу боюнча профилактикалык иштерди өткөрүү зарыл [4].

Профилактикалык иштер эрезеге жете элек баланы тарбиялоо, багуу жана окутуу боюнча өздөрүнүн

милдеттерин аткарбаган ата-энелер же аларды алмаштырган адамдар менен өткөрүлүшү мүмкүн. Чараларды колдонуу үчүн негиз болуп ушундай укукка ээ орган тарабынан төмөнкү адамдарга карата тиешелүү чечимдерди кабыл алуу эсептелет:

- атайылап укук бузууга барган, бирок коомдук таасир берүүнүн же административдик жазанын чараларын колдонуу менен кылмыш жоопкерчилигинен бошотулган адамдарга;

- атайылап укук бузууга баргандыгы үчүн айыпталган жана изилдөө убагында камакка алынбаган адамдарга;

- эркинен ажыратуу менен байланышпаган жаза чараларына, анын ичинде шартуу чараларга соттолгон адамдарга;

- спирт ичимдиктерин системалуу ичкен, анын ичинде аракеттиктен дарылануу курсун өткөн, коомдук тартипти бузган, баңги заттарды камтыган дарыларды дарыгердик дайындоосуз колдонгон, саламаттыкты сактоо мекемелеринде каттоодо турган психикалык жактан оорууган адамдарга; алардын ичинде төмөнкү эрезеге жете элек балдарга:

- 16 жаш курагында үй бүлөдөн системалуу кетип калуучу же атайын окуу-тарбия берүү мекемелерин өз эркинче таштап кеткендерге.

Бул суроону карап жатып, эрезеге жете элек балдар менен профилактикалык иш алып баруунун принциптерине көңүл буруу зарыл. Аталган чаралардын ийгилиги эрезеге жете элек балдардын кылмыштуулугун профилактикалоо менен иш алып барган адамдардын укуктук жана психологиялык-педагогикалык компетентүүлүгүнүн жогорку деңгээлине, профилактикалык иштердин негизги принциптерин терең билүүсүнө жана сактоосуна жараша болот. Эрезеге жете элек балдардын көзөмөлсүздүгүн жана укук бузууларын профилактикалоо боюнча ишмердүүлүк мыйзамдуулук, демократиялуулук, эрезеге жете элек балдарга карата гумандуу мамиле, үй бүлөнү колдоо жана аны менен өз ара аракеттенүү, алынган маалыматтардын жашырындуулугун сактоо менен эрезеге жете элек балдардын оңолуусуна жеке мамиле кылуу, эрезеге жете элек балдардын көзөмөлсүздүгүн жана укук бузууларын профилактикалоо боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана коомдук уюмдардын ишмердүүлүгүнө мамлекеттик колдоо көрсөтүү, эрезеге жете элек балдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын бузгандыгы үчүн кызмат адамдарынын жана жарандардын жоопкерчилигин камсыз кылуу принциптерине негизделет [5].

Эрезеге жете элек балдардын топтошкон укук

бузууларынын алдын алуу системасында укуктук үгүттөө маанилүү орунду ээлейт. Калкты эрезеге жете элек балдардын кылмыштары жөнүндө, жаш адамдардын психологиясына жана жүрүштурушуна топтук нормалардын тийгизген таасири жөнүндө, жогорку курактагы жана мурда соттолгон адамдардын ролу жөнүндө кеңири маалымдоо зарыл.

Азыркы убакта ар кандай себептерге байланыштуу эрезеге жете элек укук бузуучулар менен иш алып баруунун так системасы жок.

Жагдай кээ бир райондордо эрезеге жете элек балдардын арасындагы укук бузууларды профилактикалоо функциялары жүктөлгөн ички иштер органдарынын эрезеге жете элек балдардын иштери боюнча инспекциясынын кызматчыларынын өздөрү зарыл болгон иш чараларды өткөрүү жөнүндө маалымдалбагандыгы менен оорлошууда. Бишкек шаардык кеңеши райондук администрациялардагы кесиптештери менен профилактикалоо суроолорунун начар талкууланышын белгилейт, бул учурда кабыл алынган чечимдер жер-жерлердеги зарыл болгон уюштуруу иштери менен бекемделбейт, алардын аткарылышын контролдук кылуу канаатандырарлык эмес. Мындан тышкары, милициянын участкалык инспекторлорунун жана мектептин администрациясынын укук бузууларды профилактикалоо чөйрөсүндө өз ара аракеттенүүсүнүн начардыгы белгиленет. [6] Эрезеге жете элек балдардын иштери боюнча комиссиянын отурумдарына балдардын жана ата-энелердин келбегендигинин айынан кээ бир материалдар келээрки отурумдарга калтырылат, бул материалдарды кароонун мөөнөттөрүнүн бузулушуна алып келет. Кийлигишүүнүн хирургиялык методу – дарылоонун акыркы чарасы жана ал баардык эле убакта жардам бербей тургандыгы илгертеден эле белгилүү. Биз эмнеге ата-бабаларыбыздын нускасын унутуп калдык жана материалдык баалуулуктардын артынан түшүп же турмушта жашоо үчүн күрөшүп, негизгини, келечегибизди, балдарыбызды унуттук.

Социалдык реинтеграция жана анын негизги багыттары. Балдардын укуктары жөнүндө конвенцияны аткаруу боюнча Кыргыз Республикасынын билдирүүсүндө көрсөтүлгөндөй, акыркы жылдары балдарды коргоонун өз алдынча багыты катары физикалык жана психологиялык калыбына келтирүүгө жана социалдык реинтеграцияга багытталган социалдык, медициналык жана башка иштердин ар түрдүү формалары жана методдору оор экономикалык-социалдык шарттарга жана коомдогу бар болгон башка проблемаларга байланыштуу өзгөчө мааниге ээ боло баштады. Бул проблемаларды комплекстүү

чечүү биричи кезекте качкындарга тийиштүү, ошондой эле ата-энелик кароосу жок балдарды, жетим балдарды, майып-балдарды жана балдардын башка категорияларын социалдык коргоо чөйрөсүн жөнгө салган мыйзамдарда чагылдырылган. Бул суроону мыйзамдуу чечүү үчүн «Кыргыз Республикасындагы укук бузууларды профилактикалоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамы [7], «Баштапкы кесиптик билим берүү окуу жайларында жетим балдар үчүн билим алуунун мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу боюнча чаралар жөнүндө» [8] жана «Аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөн чыккан эрезеге жете элек балдарды, жетим балдарды, балдар үйлөрүнүн тарбиялануучуларын жана башка социалдык жактан аялуу категориядагыларды социалдык-эмгектик реабилитациялоо боюнча чаралар жөнүндө» [9] Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомдору кабыл алынган.

Социалдык реинтеграция түшүнүгү «Социалдык реинтеграция» түшүнүгүн карап көрөлү. Социалдык реинтеграция – бул мурда индивидге тиешелүү болгон, бирок кандайдыр бир себептер боюнча начарлаган же жоголгон социалдык функцияларды ага адекваттуу социалдык мейкиндикте калыбына келтирүү процесси.

Социалдык реинтеграция өспүрүмдөрдү тиешелүү коомдук мамилелерге натыйжалуу кошууну, эрезеге жете элек балага өзүнүн инсандык потенциалын жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берген жайлуу социалдык-турмуштук шарттарды түзүүнү, балада тиешелүү баалуулук багыттарын түзүүнү камсыз кылууга багытталган иш чаралардын комплекси болуп эсептелет. Мына ошентип, эрезеге жете элек баланын социалдык статусун калыбына келтирүү көпчүлүк учурларда аны тиешелүү коомдук байланыштарга жана мамилелерге кошуу аркылуу өтөт. Мындай кошуу өспүрүмдүн кайрадан социалдык маанидеги функцияларга ээ болуусуна өбөлгө болот жана өспүрүм өзүнүн инсандык оң сапаттарын жана белгилерин өнүктүрүү жөндөмдүүлүгүнө ээ болот. Социалдык реинтеграцияда укук коргоо органдары, социалдык жактан коргоо, билим берүү органдары ж.б. чоң мааниге ээ [10].

Реабилитациялык мейкиндиктин концепциясы азыркы убакта мамлекеттин алдында балдардын укуктарын коргоо жана сактоо системасын кайрадан түзүү глобалдуу маселеси турат. Бул маселени чечүүнүн көптөгөн жолдору бар, бирок Кыргызстандын шарттарында биздин пикирибизче, реабилитациялык мейкиндик концепциясын, б.а. балдардын көзөмөлсүздүгүн жана кароосуздугун комплекстүү чечүү, коркунучтуу же жайлуу эмес социалдык шарттарда калган эрезеге жете элек балдарды издөөнү жана

реабилитациялоону жүргүзүүчү ведомстволордун, кызматтардын, мекемелердин, коомдук демилгелердин аймактык системасын түзүүнү колдонуу ылайык келет [11]. Реабилитациялык мейкиндик деп калк менен өз ара аракетте дезадаптация болгон балдарды жана өспүрүмдөрдү профилактикалоону жана реабилитациялоону жүргүзгөн ведомстволордун, кызматтардын, мекемелердин жана коомдук уюмдардын системасын түшүнүү керек. Реабилитациялык мейкиндиктин негизги тапшырмасы болуп кеңири мааниде балдардын укуктарын коргоо жана сактоо; тар мааниде – балдарды жана өспүрүмдөрдү ар тараптан жана толук калыбына келтирүүнүн үзгүлтүксүздүгүн жана бирдиктүүлүгүн камсыз кылуу болуп саналат. Реабилитациялык мейкиндикти түзүү жана анын иштеши үч аспектиге: укуктук, уюштуруучулук жана маалыматтык аспектиге негизделүүгө тийиш [12].

Укуктук аспект ювеналдык юстицияны түзүүдө жана тиешелүү мыйзамдык камсыз кылууда турат. Балдардын укуктары жөнүндө конвенциянын принциптеринин бири болуп эрезеге жете элек балдарды коомдун абдан аялуу социалдык тобу катары өзгөчө укуктук коргоонун зарылдыгын таануу эсептелет. Кыргыз Республикасындагы реабилитациялык мейкиндиктин ушул аспектисинин алкагында биринчи кезекте баланын кызыкчылыктарын эң жакшы камсыз кылууга өбөлгө болуучу нормативдик-укуктук базаны түзүү зарыл. Мамлекет өспүрүмдөрдүн укук бузууларына аларды коомдун толук мүчөсү катары кайтаруу мүмкүн болгондой кылып мамиле кылууга тийиш.

Кыргыз Республикасын адам укуктары жаатындагы эл аралык көптөгөн келишимдерге кошулган жана эл аралык укуктун нормаларын жазык-процесстик мыйзамдарга имплементация кылган. Бирок эрезеге жете элек балдарга карата калыбына келтирүү сот акыйкатын жүргүзүүнүн укуктук негиздери жетишсиз. Албетте, кылмыш-жаза сот акыйкатын калыбына келтирүү катары багытын өзгөртүү Кыргыз Республикасындагы бүгүнкү реалдуулуктун шарттарында көптөгөн кыйынчылыктар менен коштолот. Бул кыйынчылыктар өлкөдөгү экономикалык кырдаал менен да, ошондой эле коомдогу инсан аралык мамилелер жаатындагы өзгөчөлүктөр менен да байланышкан. Бирок, эгерде мамлекет калыбына келтирүү сот акыйкатынын идеяларынын жогоруда айтылган баардык оң жактарын түшүнсө бул кыйынчылыктарды мезгил өткөн сайын жеңүүгө болот. Мындан тышкары, жарашуу программалары укук бузуучулардын кылмыштык эмес жоопкерчилигинин технологиясы катары, эркинен ажыратуу менен байланышкан өкүмдөрдүн

жана чектөөлөрдүн чарасы катары камакка алуунун санын кыскартуу аркылуу тергөө изоляторлорун жана колонияларды бошотууга өбөлгө болмок. Жарашууга жөнөтүүчү иштердин санын көбөйтүү үчүн укук коргоо органдарынын жана соттордун өкүлдөрүнүн жаза-лоочу эмес багытын түзүү зарыл, буга мамлекеттин жана коомчулуктун эрки зарыл.

Адабияттар:

1. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: Актуальные проблемы уголовно-исполнительного права и криминологии [Текст]: учебное пособие / Э.Б. Мельникова. - М.: Юристъ, 2000. - С.143.
2. Кадырова А.А., Ювеналдык технологиялар [Текст]: Тобокел топторунун эрезеге жете элек балдар үчүн реабилитациялык мейкиндигинин аймактык моделин ишке ашыруу боюнча практикалык колдонмо / А.А.Кадырова. - Б., 2004. - С. 352.
3. Зыков О.В., Артемчук А.Д., Баушева И.Л. Защита прав несовершеннолетних (социальные и юридические аспекты) [Текст]: учебное методичка / О.В. Зыков, А.Д. Артемчук, И.Л. Баушева. - М., 1999. - С. 107.
4. Бэйзмор Г. Парадигмы ювенальной юстиции: судебная защита несовершеннолетних [Текст]: учебное методичка / Г.Р. Бэйзмор. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристъ, 1999. - С. 85.
5. Прудников Б.П. Надзор и профилактика среди несовершеннолетних от антиобщественных действий [Текст]: монография / Б.П. Прудников. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. - С. 447.
6. Тарановский Е.Н., Состояния преступности несовершеннолетних в России [Текст]: учебник / Е.Н.Тарановский. - М., 2016. - С. 91.
7. О профилактике правонарушений в Кыргызской Республике [Электронный ресурс]: Закон КР от 25 июня 2005 года №82 (в редакции Законов КР от 27 апреля 2017 года №64) // Информационно-правовая система "ТОКТОМ мамлекет Про". - Режим доступа: <http://www.toktom.kg/comp=main&m t=1>. - Загл. с экрана.
8. О мерах по обеспечению доступности для детей-сирот и других социально уязвимых категорий выпускников учебных заведений начального профессионального образования [Электронный ресурс]: Постановление Правительства Кыргызской Республики от 24 декабря 2007 года №618. // Информационно-правовая система "ТОКТОМ мамлекет Про". - Режим доступа: <http://www.toktom.kg/comp=main&m t=1>. - Загл. с экрана
9. О порядке определения нуждаемости граждан (семей) в ежемесячном пособии нуждающимся гражданам (семьям), имеющим детей до 16 лет, - "уй-булого комок" [Электронный ресурс]: Положение, утвержденное Постановлением Правительства Кыргызской Республики от 29 июня 2018 года №307 (В редакции постановления Правительства КР от 29 марта 2019 года №149) // Информационно-правовая система "ТОКТОМ мамлекет Про". - Режим доступа: <http://www.toktom.kg/comp=main&m t=1>. - Загл. с экрана.
10. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционные права несовершеннолетних [Текст]: учебник / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристъ, 1998. - С. 123.
11. Лазарев В.В. Закон и несовершеннолетние [Текст]: / В.В. Лазарев. - М.: Юристъ, 2004. - С. 263.
12. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность. [Текст]: учебное пособие. / В.Н. Кудрявцев. - М., 2004. - С. 175.